

Ivo Glavaš

Istarska 80
HR - 22000 Šibenik

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper

Primljen / Received: 20. 6. 2023.

Prihvaćen / Accepted: 3. 10. 2023.

UDK / UDC: 725.96:628(497.581.2Šibenik)“14/16“

DOI: 10.15291/ars.4337

Magister a cisternis Jacobus Correr de Trano i Četiri bunara u Šibeniku

*Magister a cisternis Jacobus
Correr de Trano and the Four
Wells in Šibenik*

SAŽETAK

U radu se raspravlja o šibenskoj komunalnoj cisterni, poznatijoj pod nazivom Četiri bunara. Na temelju ugovora sa Šibenčanima od 10. siječnja 1446. godine, počinje je graditi majstor Jakov Correr iz apulijskog grada Tranija, protomajstor korčulanske katedrale Sv. Marka. Postavlja se teza o vremenskom okviru u kojem je sklop Četiri bunara trebao biti sagrađen. Četiri bunara završena su najvjerojatnije nakon odlaska Jakova Correrera iz Šibenika, najkasnije u prvoj polovini 1451. godine, krajem mandata šibenskog gradskog kneza Kristofora Marcella. S obzirom na to da Jakov Correr u Korčuli gradi komunalnu cisternu *Tre pozzi*, zbog određenih specifičnosti u izvedbi dovodi se u vezu gradnja Četiri bunara u Šibeniku i cisterne u Korčuli. Način gradnje i pozicija Četiri bunara pokazuju da je riječ o važnom dijelu šibenskih fortifikacija koji je, među ostalim, služio ojačavanju obrane gradskih vrata kod katedrale Sv. Jakova. Na sličan način, kao dio zapadnih gradskih fortifikacija, Jakov Correr gradi i cisternu *Tre pozzi* na Korčuli. Naknadne intervencije na terasi Četiri bunara izvedene su u mandatu šibenskih gradskih kneževa s kraja 16. i početka 17. stoljeća, Kristofora Canala i Andree Soranza.

Ključne riječi: Četiri bunara, Šibenik, Jakov Correr, cisterna, Kristofor Marcello, Korčula, *Tre pozzi*, fortifikacije

ABSTRACT

The paper explores the Šibenik communal cistern, commonly known as the Four Wells. The construction was undertaken by Master Jacobus Correr from the Apulian town of Trani, protomaster of St Mark's Cathedral in Korčula, based on a contract signed with the citizens of Šibenik on January 10, 1446. The author proposes a thesis concerning the time frame in which the Four Wells assembly was completed, suggesting that it likely occurred after Jacobus Correr's departure from Šibenik and no later than the first half of 1451, towards the end of the mandate of Šibenik's count Cristoforo Marcello. Given that Jacobus Correr built the municipal cistern of *Tre pozzi* in Korčula, certain specificities in execution have led the author to establish a connection between the Four Wells in Šibenik and the Korčula cistern. The construction method and the positioning of the Four Wells emphasize its role in the Šibenik fortifications, contributing to the defence of the city gate near St Jacob's Cathedral. Jacobus Correr built the *Tre pozzi* cistern in Korčula in a similar way, as part of the western fortifications. Subsequent modifications to the Four Wells' terrace occurred during the late 16th and early 17th centuries, under the mandates of Šibenik's counts Cristoforo Canal and Andrea Soranzo.

Keywords: Four Wells, Šibenik, Jacobus Correr, cistern, Cristoforo Marcello, Korčula, *Tre pozzi*, fortifications

Uvod

Nekadašnji važni vodoopskrbni objekt šibenske komune (*Cisterna magna Communis*), poznatiji pod nazivom Četiri bunara, u potpunosti je obnovljen 2008. godine nakon konzervatorsko-restauratorskog zahvata koji je počeo izradom projektne dokumentacije 2004. godine. (Sl. 1) Tim povodom objavljen je rad autora Joška Ćuzele i Ive Šprljana u kojem je dan povijesni prikaz i faze gradnje Četiri bunara te opisan konzervatorsko-restauratorski zahvat.¹ Na prostor Četiri bunara u najkraćim crtama osvrnuo se i Danko Zelić u svojem doktorskom radu objavljenom 1999. godine,² a prije njega tek s nekoliko rečenica Grga Novak 1976. godine u zborniku objavljenom povodom 900. obljetnice prvog povijesnog spomena grada Šibenika, u kontekstu šire priče o problemima šibenske komune s vodom.³ Premda se čini da u vezi s gradnjom Četiri bunara manje-više nema znanstvenih nepoznanica, potrebno je malo bolje osvijetliti odnose Šibenčana s majstorom Jakovom Correrom, koji je bio zadužen za izgradnju Četiri bunara, kao i preciznije odrediti u kojem je točno vremenskom okviru taj zadatak dovršen. Također je trebalo dovesti u vezu način gradnje Četiri bunara u Šibeniku s načinom gradnje komunalne cisterne u gradu Korčuli, poznatije pod nazivom *Tre Pozzi*, istog majstora graditelja. Posebno su pitanje neki kasniji zahvati na prostoru Četiri bunara, za vrijeme mletačke uprave nad Šibenikom, koji do sada nisu bili predmetom pažljivije znanstvene analize.

1.
Pogled na terasu Četiri bunara
nakon konzervatorsko-
restauratorskog zahvata
(foto: T. Radečić)

View of the terrace of the Four Wells
after conservation and restoration
works

Majstor Jakov Correr, dogovor sa Šibenčanima i pitanje vremena gradnje Četiri bunara

Opskrba Šibenika vodom bio je problem kojim su se, sudeći prema poznatim povijesnim izvorima, bavile i središnje mletačke vlasti. Tako je u dva navrata 1445. godine (17. siječnja i 17. travnja) dužd Franjo Foscari naložio šibenskom gradskom knezu da opskrbi grad pitkom vodom i obnovi gradske zidine, za što mu je dopustio da od sredstava komune u periodu od pet godina svake godine može potrošiti pet stotina malih libara.⁴ Štoviše, dužd u svojoj drugoj uputi od 17. travnja 1445. godine jasno kaže da „grad Šibenik pati od velike nestašice vode i da su je građani prisiljeni donositi s udaljenosti od pet do šest milja”.⁵ U tom trenutku već je postojala komunalna cisterna na šibenskom Velikom trgu između katedrale Sv. Jakova i Velike lože, ali o njoj osim jednog podatka iz dukale dužda Franje Foscarija od 6. siječnja 1432. godine u kojoj na standardan način odgovara na molbe Šibenčana, ne znamo ništa.⁶ Dužd je tom svojom odlukom ostavio mogućnost Šibenčanima da obnove uništenu cisternu koja je postojala kod nekadašnjeg samostana Sv. Frane izvan gradskih bedema ili da poprave postojeću na Velikom trgu. O postojanju cisterne na mjestu nekadašnjeg samostana Sv. Frane izvan gradskih bedema zasad nemamo materijalnih potvrda, ali taj objekt pod nazivom *cisterna in Borgo* označen je na planu Šibenika iz 18. stoljeća anonimnog autora u zbirci povijesnih karata mletačke Dalmacije i Albanije iz Muzeja Correr u Veneciji, što do sada nije uočeno.⁷ (Sl. 2) Inače, na planu Šibenika iz Muzeja Correr označene su sve tri navedene komunalne cisterne: Četiri bunara, cisterna na Velikom trgu i cisterna na mjestu nekadašnjeg samostana Sv. Frane.

Majstor Jakov Correr iz grada Tranja u Apuliji u povijesnim dokumentima prvi se put spominje kao protomajstor gradnje korčulanske katedrale Sv. Marka 16. srpnja 1441. godine.⁸ Dokument u formi prijepisa izvornog ugovora od 16. srpnja 1441. godine između Jakova Correra s jedne strane i korčulanskog biskupa, Kaptola i gradskog kneza s druge strane, sačinjen je naknadno, 3. travnja 1446. godine i zapravo predstavlja potvrdu izvornog ugovora.⁹ U izvornom ugovoru iz srpnja 1441. godine majstoru Jakovu Correru nalaže se da se, nakon što završi radove na komunalnoj cisterni u Šibeniku, smjesta vrati na Korčulu gdje treba nastaviti gradnju katedrale koju, kako se vidi iz ugovora, već gradi neko vrijeme.¹⁰ Sljedeće, 1442. godine isplaćena mu je svota od četiri dukata za put u Šibenik.¹¹ Budući da je Jakov Correr tek 10. siječnja 1446. godine formalno dogovorio posao sa Šibenčanima na izgradnji cisterne, ovi podatci bacaju sasvim drugo svjetlo na odnose Jakova Correra i Šibenčana.¹² Ti su odnosi nesumnjivo počeli mnogo prije nego što je gradnja šibenska Četiri bunara formalno ugovorena. Korčulani ponovno 30. prosinca 1446. godine traže od Jakova Correra da završi komunalnu cisternu u Šibeniku, u Šibeniku više ne prihvaća nikakav posao i vrati se radovima na korčulanskoj katedrali.¹³ Posljednji arhivski podatak o majstoru Jakovu Correru je od 4. veljače 1449. godine, kad mu se isplaćuje 90 dukata za radove na korčulanskoj katedrali i izričito napominje da se vratio iz Šibenika u Korčulu.¹⁴

Majstor Jakov Correr imao je vrlo povoljan ugovor sa Šibenčanima. Tako se Šibenčani obvezuju majstoru dati plaću od 90 dukata godišnje (počevši od dana kad s Korčule dođe u Šibenik), dati mu stan i platiti najam te osigurati materijal i radnike, a „ako ostane više od godinu dana raditi cisternu, mora imati svoju gore navedenu svotu u iznosu devedeset dukata godišnje za vrijeme kojeg će ostati duže od jedne godine.”¹⁵ Štoviše, Jakov Correr nije se u Šibeniku na gradilištu trebao pojaviti prije lipnja iste godine, a ako bi slučajno došao ranije, trebao je obavijestiti šibenskog gradskog kneza. Jedina obveza koju je Jakov Correr preuzeo jest garancija da će cisterna biti čvrsta najmanje dvije godine nakon izgradnje te „ako

2.
Cisterna na mjestu nekadašnjeg samostana Sv. Frane na planu Šibenika iz mape Muzeja Correr (izvor: *Fortezze /bilj.* 7/, 18)

Cistern on the site of the former monastery of St Francis on a map of Šibenik, portfolio of the Museo Correr

navedena cisterna ne bude čvrsta i postojana dvije uzastopne godine, obećao je da će doći s bilo kojeg mjesta popraviti cisternu o vlastitom trošku.”¹⁶

Jakov Correr nije bio zadužen za fine klesarske radove pa Šibenčani 11. ožujka 1447. godine sklapaju poseban ugovor za izradu bunarskih kruna s Markom Petrovim iz Apulije i Jurjem Mihajlovim iz Zadra. Međutim, oni za razliku od Jakova Correra u pogledu trajanja radova imaju vrlo čvrst ugovor – majstori su se obvezali bunarske krune izraditi i dovesti u Šibenik u sljedećih šest mjeseci za što je jamac bio Juraj Dalmatinac.¹⁷

Pogledajmo što o vremenu gradnje Četiri bunara pišu prethodni autori. Prema Grgi Novaku, Četiri bunara gradila su se od 1446. do 1453. godine.¹⁸ Godinu početka gradnje Novak logično povezuje s odredbama ugovora Jakova Correra sa Šibenčanima, ali za godinu završetka gradnje ne daje nikakve argumente. Danko Zelić datira gradnju Četiri bunara u period između 1446. godine i 1451. godine, ali ne daje dodatna pojašnjenja.¹⁹ Naposljetku, prema vremenu izgradnje Četiri bunara određuju se i Joško Ćuzela i Ivo Šprljan, koji očito prihvaćaju tezu Grge Novaka o intervalu od 1446. do 1453. godine, iako to izrijeком ne navode i ne citiraju autora.²⁰ Treba napomenuti da nitko od prethodno navedenih autora nije uzeo u obzir arhivski podatak o tome da se Jakov Correr najkasnije početkom 1449. godine iz Šibenika vratio na Korčulu, a on je bio zadužen za glavne građevinske radove na Četiri bunara. To ćemo u radu komentirati nešto poslije. Najprije ćemo obratiti pozornost na materijalne dokaze o tome kad su završeni radovi na Četiri bunara.

Osim krilatog lava sv. Marka i grba šibenske komune s likom svetog Mihovila, na bunarskim krunama uklesani su i grbovi Jurja Valaressa, šibenskog kneza za čijeg je mandata potpisan ugovor o gradnji Četiri bunara i njegova nasljednika Kri-

stofora Marcella. Mandat šibenskog gradskog kneza Kristofora Marcella počeo je 1447. godine, a završio 1451. godine.²¹ Treba napomenuti da je u trenutku dok se sklapa ugovor za postavljanje bunarskih kruna na Četiri bunara, 11. ožujka 1447. godine, šibenski knez još uvijek Juraj Valaresso. Prema tome, godinu 1453. kao godinu dovršetka gradnje Četiri bunara možemo u potpunosti odbaciti, a jedino što iz materijalnih dokaza možemo zaključiti jest da su Četiri bunara završena najvjerojatnije na samom kraju mandata šibenskog kneza Kristofora Marcella, u prvoj polovini 1451. godine.²² U prilog tomu govori i odluka mletačkog Senata od 15. ožujka 1450. godine o financijskoj pomoći Šibeniku u visini od dvije stotine libara kako bi se cisterna dovršila. Kako se u odluci kaže, na gradnju cisterne već je potrošeno dvije tisuće i dvjesto dukata.²³ Ta je odluka u Senatu potvrđena još u dva navrata, u rujnu i listopadu iste godine.²⁴ Očito su nakon te pomoći središnje mletačke države Četiri bunara u prvoj polovini 1451. godine konačno dovršena. Dakle, od trenutka sklapanja ugovora s majstorom Jakovom Correrom, 10. siječnja 1446. godine do dovršetka gradnje Četiri bunara u prvoj polovini 1451. godine, nije proteklo manje od pet godina, što se slaže sa Zelićevom datacijom, tj. predloženim intervalom gradnje.

Sad se na trenutak vratimo na (definitivni) odlazak majstora Jakova Correra iz Šibenika prije veljače 1449. godine, kad se posljednji put spominje u povijesnom dokumentu iz Korčule.²⁵ Problem s tim dokumentom precizno datiranim 4. veljače 1449. godine jest što je to apsolutno posljednji dokument koji uopće spominje Jakova Correra. Zbog „šutnje izvora” ne možemo znati je li on svoj dio posla u Šibeniku naknadno dovršio i pod kojim se uvjetima rastao sa Šibenčanima, tj. je li ispunio do kraja sve uvjete ugovora. Možemo samo opravdano pretpostaviti da je Četiri bunara dovršio netko drugi.

Četiri bunara u Šibeniku kao dio gradskih fortifikacija

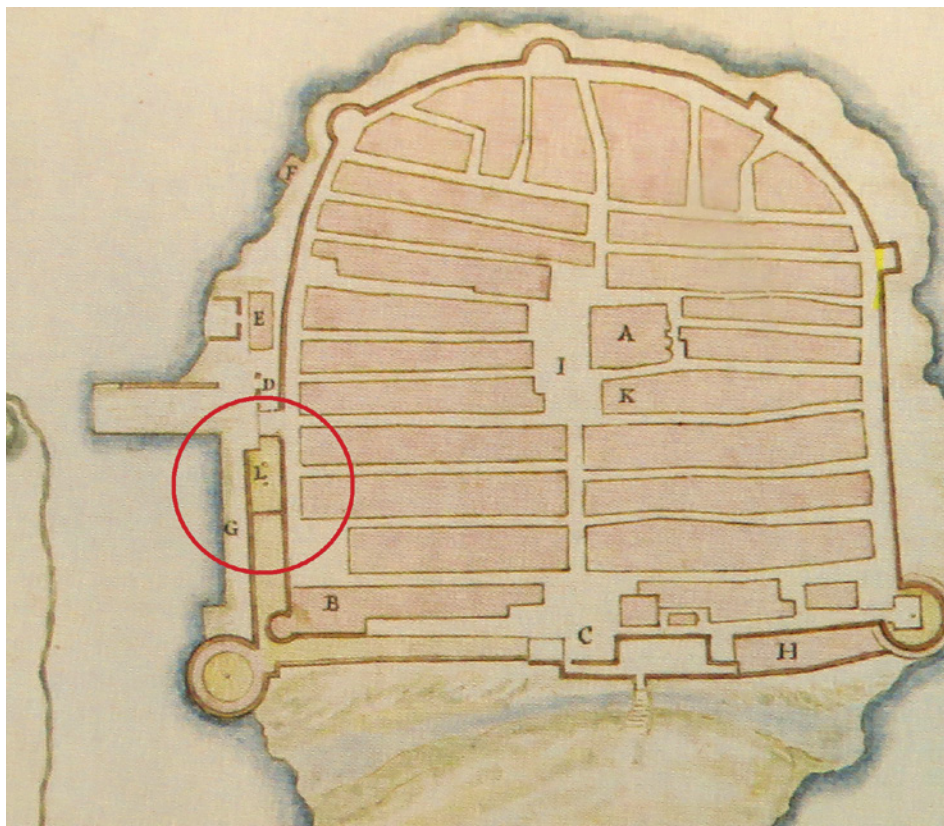
U javnobilježničkom spisu iz korčulanskog općinskog arhiva datiranom 9. lipnja 1445. godine prvi put stoji da Jakov Correr, koji na Korčuli gradi katedralu Sv. Marka, izvodi i radove na glavnoj korčulanskoj komunalnoj cisterni.²⁶ Cisterna se u Korčuli popularno zove *Tre pozzi* jer ima tri gotičke bunarske krune. Sagrađena je između dvostrukog pojasa gradskih bedema na zapadnoj strani Korčule, od Kneževe palače i Male i Velike kneževe kule do kule s Morskim vratima (*Porta maris*).²⁷

Na toj je strani grada glavno pristanište srednjovjekovne i ranonovovjekovne korčulanske komune koja se u dokumentima spominje već u 13. stoljeću.²⁸ Cisterna *Tre pozzi* u Korčuli kao glavni javni vodoopskrbni objekt bila je na taj način zbog svojeg položaja sastavni dio gradskih fortifikacija, što je pomalo neobično pozicioniranje tako važnog infrastrukturnog objekta.²⁹ Bilo koje probijanje zapadnog gradskog bedema Korčule na tom mjestu značilo je otjecanje vode i prestanak funkcije cisterne. Zaštita cisterne, osim obrambenog bedema, bila je i kula Morskih vrata. Međutim, to nije bio jedini tako važan javni sadržaj u Korčuli smješten na samom gradskom bedemu. Na južnom bedemu, između dvaju zidova od kule Svih Svetih do kule Kopnenih vrata, nalazi se arsenal.³⁰ Takvo pozicioniranje očito je bilo uvjetovano nedostatkom prostora. Sve se to lijepo vidi na planu Korčule anonimnog autora iz zbirke venecijanskog Muzeja Correr na kojoj su istaknute lokacije, na uobičajen način, označene slovima i objašnjenjima u legendi.³¹ (Sl. 3)

Na sličan način kao i u Korčuli, Jakov Correr smjestio je komunalnu cisternu Četiri bunara u Šibeniku. Vrlo je vjerojatno da su Šibenčani tražili baš Jakova Correra da im izgradi Četiri bunara zato što su znali da je vješt u tako složenim graditeljskim poduhvatima, jer cisternu zapravo nije trebalo iskopati, nego sagrađiti između dvaju zidova kao na Korčuli.³² Očito je s tom svrhom prethodno i otкупljeno zemljište od šibenskih dominikanaca.³³ Kad ponovno pogledamo ugovor

3.
Cisterna *Tre pozzi* i bedemi u
Korčuli na planu Korčule iz mape
Muzeja Correr (izvor: *Fortezze /*
bilj. 7/, 17)

The cistern of *Tre pozzi* and the
Korčula ramparts on a map of
Korčula, portfolio of the Museo
Correr

Šibenčana s majstorom Jakovom Correrom, vidimo da im je najvažnije bilo da im majstor Jakov garantira da će cisterna građevinski izdržati najmanje dvije godine od trenutka kad bude sagrađena.

Nema nikakve sumnje da je načinom gradnje sklop Četiri bunara morao zadovoljiti i fortifikacijsku ulogu, onako kako je to Jakov Correr učinio na Korčuli, što je promaknulo dosadašnjim istraživačima.³⁴ Na dijelu jugozapadnog zida cisterne, koji danas nije naslonjen na okolne objekte, zid je deo 2,80 metara. Dojam monumentalnosti jugozapadnog zida Četiri bunara pojačan je visinom većom od deset metara, gledano s izvorne kote prilazne rampe prema gradskim vratima kod katedrale Sv. Jakova, odmah do nekadašnje kule Teodošević. Osim toga, terasa Četiri bunara idealno je flankirala (štitila s boka) gradska vrata ispred glavnog portala katedrale, time znatno otežavajući posao potencijalnim napadačima. Sa suprotne strane gradska vrata flankirala je nekadašnja kula Teodošević, pa su nakon gradnje Četiri bunara gradska vrata kod katedrale bila izvrsno branjena. I inače je sav taj prostor oko Velikog trga, na kojem su se nalazili glavni javni, administrativni, upravni i sakralni sadržaji šibenske komune, bio najjače fortificiran. Dodatna gradska vrata, preko kojih se iz grada pristupalo na terasu cisterne, izgrađena su kad i sklop Četiri bunara probijanjem goleme srednjovjekovne kule Pelegrini koja je bila osnovna zaštita za ta nova gradska vrata.³⁵ Između kule Pelegrini i kule Teodošević, u građevinama s jugoistočne strane Četiri bunara, pronađeni su i prezentirani ostatci srednjovjekovnog obrambenog bedema s kruništem.³⁶ (Sl. 4) Na taj dio bedema s unutrašnje strane prislomljena su dva objekta koja gledaju na Veliki trg pred glavnim, sjeverozapadnim pročeljem katedrale Sv. Jakova. Malo dalje s južne strane Velikog trga nalazio se sklop Kneževe palače, pregradnjom početkom mletačke vladavine pretvoren u pravu tvrđavu. Kad malo bolje pogledamo, takva

4.

Pogled na terasu Četiri bunara, ostatak srednjovjekovnog bedema i kulu Pelegrini (foto: I. Glavaš)

View of the terrace of the Four Wells, remnants of the medieval rampart, and the Pelegrini tower

5.

Četiri bunara na planu Šibenika iz mape Muzeja Correr (izvor: Fortezze /bilj. 7/, 18)

Four wells on a map of Šibenik, portfolio of the Museo Correr

je situacija i na Korčuli: ugao u kojem se nalazi Kneževa palača pa sve do komunalne cisterne *Tre pozzi* i Morskih vrata najbolje je fortificiran dio Korčule.³⁷

Dodatni argument za fortifikacijsku ulogu Četiri bunara pruža nam i plan Šibenika iz zbirke Muzeja Correr, anonimnog autora. Na tom prikazu sklop Četiri bunara jasno se smješta unutar gradskih obrambenih bedema.³⁸ (Sl. 5) Potpuno identično tu situaciju 1708. godine prikazuje i Giuseppe Juster na svojem planu Šibenika.³⁹

Budući da je od srednjovjekovnih šibenskih gradskih bedema ostalo malo, tek ih mjestimično možemo pratiti na obalnoj crti. Ono što znamo jest da su bedemi bili naslonjeni na stijenu jer je sama obalna crta zapravo nasip. Građevine koje se da-

6.
Grbovi na jugozapadnom
ogradnom zidu Četiri bunara
kod Dagoberta Freya (izvor:
DAGOBERT FREY /bilj. 17/, 64)

Coats of arms on the southwest
fence wall of the Four Wells

7.
Grbovi šibenskih kneževa
Kristofora Canala i Andree
Soranza u Muzeju grada Šibenika
(izvor: KSENIJA KALAUZ /bilj.
45/, 57)

Coats of arms of Šibenik's counts
Cristoforo Canal and Andrea
Soranzo at the Šibenik City
Museum

nas nalaze oko Četiri bunara u srednjem vijeku sigurno svojom visinom nisu mogle nadvisivati obrambeni bedem. Moguće je da se ni jedna građevina sa sjeverozapadne i jugozapadne strane u to vrijeme nije naslanjala na Četiri bunara. Na planu Šibenika s kraja 18. stoljeća Franje Zavorea na jugozapadnom zidu Četiri bunara ne nalazi se ni jedna građevina.⁴⁰ Kuća Montanari koja se s jugozapada naslanja na Četiri bunara zasigurno je sagrađena tek u 19. stoljeću.⁴¹

Bilješka o naknadnim adaptacijama Četiri bunara

Nakon istražnih radova na sklopu Četiri bunara, koji su obavljani u prvoj polovini 2004. godine, istraživači su definirali dvije graditeljske faze na platou cisterne s odgovarajućim arhitektonskim nacrtima – srednjovjekovnu iz 15. stoljeća i onu iz 17./18. stoljeća.⁴² Nažalost, na nacrtima nije moguće pratiti oznake određenih pozicija koje se spominju u tekstnom opisu faza gradnje jer ih na nacrtima jednostavno nema, pa je povezivanje nacrti i tekstnog opisa situacije moguće tek racionalnom rekonstrukcijom.⁴³ Na ovom mjestu nećemo ulaziti u valorizaciju prostora i metodologiju konzervatorsko-restauratorskog zahvata nakon istražnih radova na terasi Četiri bunara, nego samo uputiti na nekoliko činjenica koje nisu posebno komentirane u literaturi, a mogle bi biti odlučne za dataciju razvojnih faza terase Četiri bunara.⁴⁴

U svojoj monografiji o šibenskoj katedrali Sv. Jakova, objavljenoj u Beču 1913. godine, Dagobert Frey donosi fotografiju pet različitih grbova koji su nekad stajali pri vrhu jugozapadnog ogradnog zida Četiri bunara.⁴⁵ (Sl. 6) Grbovi su bili složeni u dva niza. U gornjem nizu su tri grba. Gledajući slijeva nadesno, tu su grb s prikazom svetog Mihovila, simbola šibenske komune, grb s prikazom krilatog lava sv. Marka, simbola Venecije i obiteljski grb šibenskog kneza Jurja Valaressa, za vrijeme kojeg je započela gradnja Četiri bunara. Ta tri grba prikazima su identična onima koji se nalaze na bunarskim krunama na terasi Četiri bunara. Ispod njih su još dva grba koja pokazuju odlike novovjekovne heraldike. Posve je opravdano Ksenija Kalauz lijevi grb pripisala šibenskom gradskom knezu Kristoforu Canalu, koji je bio knezom u razdoblju od 1599. do 1602. godine, a desni njegovu prethodniku šibenskom knezu Andrei Soranzu čiji je mandat trajao od 1597. do 1599. godine.⁴⁶ (Sl. 7) Svaku sumnju da su to grbovi upravo navedenih šibenskih gradskih kneževa, osim karak-

8.
Fotografija terase Četiri
bunara s ogradnim zidom prije
konzervatorsko-restauratorskog
zahvata (izvor: JOŠKO ČUZELA,
IVO ŠPRLJAN /bilj. 1/, 111)

Photograph of the terrace of the
Four Wells with the fence wall
before conservation and restoration
works

terističnih obiteljskih grbova, otklanjaju i njihovi inicijali ispod svakog grba. Kalauz je pravilno zaključila da su u doba tih šibenskih kneževa vjerojanto obavljani „obnoviteljski radovi” na prostoru Četiri bunara.⁴⁷ Budući da istražnim radovima u unutrašnjosti Četiri bunara nisu utvrđeni bilo kakvi naknadni zahvati, grbovi šibenskih gradskih kneževa Kristofora Canala i Andree Soranza sa samog kraja 16. i početka 17. stoljeća upućuju na neke krupne zahvate negdje na prostoru Četiri bunara upravo u razdoblju njihove vladavine Šibenikom. To su najvjerojatnije zahvati na terasi Četiri bunara, utvrđeni istražnim radovima, koje Čuzela i Šprljan datiraju u 17./18. stoljeće. Prema tome, obiteljski grbovi na jugozapadnom ogradnom zidu, koje je sebi i svojem prethodniku Andrei Soranzu postavio šibenski gradski knez s početka 17. stoljeća Kristofor Canal, govore nam o kontinuiranim zahvatima na terasi Četiri bunara tijekom njihovih dvaju mandata.

Prije početka istražnih radova na terasi Četiri bunara na njezinu sjeveroistočnom rubu nalazio se visoki kameni ogradni zid s vratima koji se vidi na starijim fotografijama. (Sl. 8) Taj zid vidi se i na prvoj austrijskoj katastarskoj izmjeri Šibenika.⁴⁸ Zid je odvajao pješačku komunikaciju objekta na današnjoj katastarskoj čestici 5237/6, koji se nalazi u sjevernom uglu Četiri bunara, od ostatka terase cisterne. Čuzela i Šprljan su načelno pretpostavili da su zid i komunikacija uspostavljeni u 17. ili 18. stoljeću, kad je sagrađena građevina u sjevernom uglu Četiri bunara.⁴⁹ Međutim, sudeći po romaničkom portalu na njegovu istočnom pročelju, ta kuća sasvim sigurno potječe iz srednjeg vijeka.⁵⁰ Na tom se mjestu nalazila prije gradnje sklopa Četiri bunara, tako da treba biti mnogo oprezniji kod donošenja zaključaka o starosti građevine. Osim toga, na austrijskoj katastarskoj karti Šibenika vidljivo je da je bočno pročelje predmetnog objekta, u nekom vremenu nakon iscrtavanja austrijskog katastra, dograđeno u smjeru zida Četiri bunara na način da je sada potpuno poravnano s njim. Toj fazi, prema spomenutim autorima, pripada i kameno popločenje dijela terase koje je išlo preko izvorne faze terase Četiri bunara iz vremena gradnje u 15. stoljeću, kad je ona bila popločana sjekomice položenom opekam.⁵¹ Tako je onaj dio terase iza ogradnog zida iz 17./18. stoljeća, prema autorima, prestao funkcionirati kao naplavna površina Četiri bunara.

Kako i zašto je došlo do očigledne uzurpacije javnog dobra od vitalnog značenja za šibensku komunu, nije posve jasno. Na planu Šibenika Franje Zavorea s početka Prve austrijske uprave, čini se da se vidi zidom zagrađeni prolaz na sjeveroistočnom rubu terase Četiri bunara, što znači da je zid morao biti sagrađen prije nastanka Zavoreove karte. Iz izvješća šibenskog kneza Almora Cornera po povratku s dužnosti 11. siječnja 1617. godine vidi se da su javne gradske cisterne u lošem stanju i da Šibenčani zbog toga i dalje imaju problem s vodom.⁵² Knez Almor Corner na kraju tog dijela izvješća zaključuje ovako: (...) *che vi ho fatto accomodare le suddette cisterne pubbliche quali erano rotte et mal tenute, che l'acqua non vi restava, et per conservarle in questo stato vi ho deputato un soprastante con tale obbligo senza nemmeno interesse di Vostra Serenita liberandolo solamente dalle fazioni personali.* Dakle, knez Corner postavio je za javne cisterne posebnog nadstojnika. Je li možda dio tog programa sređivanja odnosa oko javnih gradskih cisterni i gradnja ogradnog zida s vratima s metalnim vratnicama koja su se zaključavala, pitanje je na koje zasad nema odgovora.

Zaključna razmatranja

Šibenska komunalna cisterna, poznata pod nazivom Četiri bunara, sagrađena je da se konačno pokuša riješiti problem Šibenčana s nestašicom vode. Šibenčani su za taj zadatak ugovorom od 10. siječnja 1446. godine izabrali majstora Jakova Correru iz apulijskog grada Tranija, koji je u tom trenutku bio protomajstor korčulanske katedrale Sv. Marka. Jedini razlog zašto su baš njega Šibenčani izabrali je u tome što je u Korčuli radio komunalnu cisternu, poznatu pod nazivom *Tre pozzi*, i imao iskustva s tako zahtjevnom gradnjom. Iako su Šibenčani s Jakovom Correrom sklopili ugovor tek u siječnju 1446. godine, njihovi međusobni odnosi povezani s gradnjom Četiri bunara, sudeći prema povijesnim dokumentima iz korčulanskog arhiva, počeli su nekoliko godina prije. Jakov Correr, po svojoj prilici, ne završava šibenska Četiri bunara, već se prije 4. veljače 1449. godine vraća na Korčulu, kada se i posljednji put spominje u povijesnim dokumentima. Već sljedeće, 1450. godine mletački Senat izdvaja dodatna sredstva za završetak Četiri bunara. Četiri bunara su, prema svemu sudeći, završena najkasnije do kraja mandata šibenskog gradskog kneza Kristofora Marcella u prvoj polovini 1451. godine.

Jakov Correr šibenska Četiri bunara zamislio je i gradio slično kao cisternu *Tre pozzi* na Korčuli – kao dio gradskih fortifikacija. Cisterna *Tre pozzi* u Korčuli sagrađena je između dvaju zidova na zapadnom gradskom bedemu. Na sličan način Jakov Correr postupio je i s Četiri bunara u Šibeniku, što do sada nije bilo primijećeno u literaturi. S terase Četiri bunara, koja je na visini većoj od deset metara u odnosu na nekadašnju prilaznu rampu gradskih vrata kod katedrale Sv. Jakova, idealno su se s boka štitila gradska vrata (flankiranje). Upravo tako, kao dio gradskih fortifikacija, pojavljuje se sklop Četiri bunara na prikazu Šibenika u zbirci mapa iz venecijanskog Muzeja Correr, a na identičan način to 1708. godine prikazuje i Giuseppe Juster. Na temelju grbova šibenskih gradskih kneževa Kristofora Canala i Andree Soranza s kraja 16. i početka 17. stoljeća, ostatke druge graditeljske faze koji su istražnim radovima otkriveni na terasi Četiri bunara moguće je datirati u taj period njihove vladavine Šibenikom.

BILJEŠKE

- ¹ JOŠKO ČUZELA, IVO ŠPRLJAN, Četiri bunara u renesansnom Šibeniku, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 41 (2008.), 109–129.
- ² DANKO ZELIĆ, *Postanak i urbani razvoj Šibenika u srednjem vijeku* (doktorski rad), Zagreb, 1999., 124–125.
- ³ GRGA NOVAK, Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412. – 1797. godine, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur. Slavo Grubišić), Šibenik, 1976., 189–191.
- ⁴ *Šibenski diplomatarij* (ur. Josip Barbarić, Josip Kolanović), Šibenik, 1986., 262–264.
- ⁵ *civitas nostra Sibenici maximam indigentiam patiatu aquarum, adeo ut omni tempore illos fideles nostros oporteat ire extra civitatem per quinque aut sex millia ad accipiendum de aqua pro uso suo*, Šibenski diplomatarij (bilj. 4), 264.
- ⁶ *Šibenski diplomatarij* (bilj. 4), 247.
- ⁷ *Fortezze veneziane nel Levante: esempi di cartografia storica dalle collezioni del Museo Correr*, Venezia, 1999., 18. (dalje: *Fortezze*) Taj plan Šibenika gotovo je identičan onomu iz 1708. godine, autora Giseppea Justera, koji se čuva u Bečkom arhivu. Justerovu kartu vidi kod: DARKA BILIĆ, KRASANKA MAJER JURIŠIĆ, JOSIP PAVIĆ, Dvostruki bedem u Šibeniku – funkcija, valorizacija i prezentacija, *Portal*, 10 (2019.), 33. *Cisterna in Borgo* nalazila se iznad nekadašnjeg bastiona sv. Katarine u smjeru bastiona Bernardi kod Kopnenih vrata, gdje su se od druge polovine 19. stoljeća događale velike promjene; rušenje bastiona i gradnja nekoliko novih objekata.
- ⁸ CVITO FISKOVIĆ, *Korčulanske studije i eseji*, Korčula, 2008., 29.
- ⁹ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 8), 88–89.
- ¹⁰ Graditeljske i umjetničke veze Šibenika i Korčule, povezano s gradnjom obiju katedrala, u to su vrijeme jake. Vidi o tome kod: EMIL HILJE, Juraj Dalmatinac i Korčula – prilog za kronologiju gradnje šibenske katedrale, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 25 (2001.), 53–74. Uostalom, šibenski biskup u drugoj polovini 15. stoljeća je Korčulanin Luka Tolentić. Usp. DANIELE FARLATI, *Illyricum sacrum*, vol. 4., 470–473.
- ¹¹ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 8), 89.
- ¹² Ugovor Jakova Corraera sa Šibenčanima u kojem ga nazivaju *Magister a cisternis Jacobus de Trano* vidi u: *Šibenski diplomatarij* (bilj. 4), 295–297.
- ¹³ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 8), 91.
- ¹⁴ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 8), 92.
- ¹⁵ *Šibenski diplomatarij* (bilj. 4), 296–297.
- ¹⁶ *Šibenski diplomatarij* (bilj. 4), 296.
- ¹⁷ Vidi prijepis ugovora kod: DAGOBERT FREY, *Der Dom von Sebenico und sein Baumeister Giorgio Orsini*, Wien, 1913., 138–139. U radu iz 1998. godine Ivo Šprljan postavlja tezu da je Jakov Correr radio i bunarske krune, ali očito mu tada nije bio poznat ugovor s Markom Petrovim i Jurjem Mihajlovim. (IVO ŠPRLJAN, Bunarske krune u šibenskim eksterijerima, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 22 (1998.), 36–37.
- ¹⁸ GRGA NOVAK (bilj. 3), 189.
- ¹⁹ DANKO ZELIĆ (bilj. 2), 124.
- ²⁰ JOŠKO ČUZELA, IVO ŠPRLJAN (bilj. 1), 112.
- ²¹ Kronologija mletačkih upravitelja Šibenika dobro je poznata. Usp. GRGA NOVAK (bilj. 3), 271.
- ²² U drugoj polovini iste godine šibenski knez je Giovanni Nani. *Šibenski diplomatarij* (bilj. 4), 282.
- ²³ *Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i Mletačke Republike* (ur. Šime Ljubić), 9, Zagreb, 1890., 326. (dalje: *Listine*)
- ²⁴ *Listine* (bilj. 23), 355 i 362.
- ²⁵ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 8), 92.
- ²⁶ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 8), 90.
- ²⁷ VINKO FORETIĆ, *Otok Korčula u srednjem vijeku do godine 1420.*, Zagreb, 1940., 319; ALENA FAZINIĆ, *Srednjovjekovne zidine grada Korčule*, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 12–13 (1988.-1989.), 83.
- ²⁸ ALENA FAZINIĆ, Još jedan stup Grgura Dujmovića u Korčuli, *Peristil*, 25 (1982.), 93.
- ²⁹ Radikalni primjer smještanja javne gradske cisterne izvan perimetra komunalnih bedema je Hvar, ali tamo su i ostali javni sadržaji smješteni na specifičan način.
- ³⁰ ALENA FAZINIĆ (bilj. 27), 86.
- ³¹ *Fortezze* (bilj. 7), 17.
- ³² U ugovoru koji su Šibenčani s Jakovom Correrom sklopili 10. siječnja 1446. godine ne zovu ga bez razloga *magister a cisternis*. Usp. *Šibenski diplomatarij* (bilj. 4), 295.
- ³³ O otkupu, bolje rečeno zamjeni, zemljišta s dominikancima, vidi kod: DANKO ZELIĆ (bilj. 2), 124, 191.
- ³⁴ Vidi dosadašnje stavove o tome da su Četiri bunara izvan gradskih fortifikacija kod: JOŠKO ČUZELA, IVO ŠPRLJAN (bilj. 1), 109–110; DANKO ZELIĆ (bilj. 2), 124.
- ³⁵ JOŠKO ČUZELA, IVO ŠPRLJAN (bilj. 1), 109.
- ³⁶ JOŠKO ČUZELA, IVO ŠPRLJAN (bilj. 1), 110.
- ³⁷ ALENA FAZINIĆ (bilj. 27), 84–86.
- ³⁸ *Fortezze* (bilj. 7), 18.
- ³⁹ DARKA BILIĆ, KRASANKA MAJER JURIŠIĆ, JOSIP PAVIĆ (bilj. 7), 33.
- ⁴⁰ Zavoreov plan Šibenika vidi kod: JOSIP ČUZELA, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik, 2005.
- ⁴¹ DANKO ZELIĆ (bilj. 2), 128. Treba napomenuti da je Veliki trg između nekadašnje Velike lože i katedrale Sv. Jakova svoj definitivni oblik dobio tek početkom druge polovine 19. stoljeća, kad su sve visinske kote izjednačene. Do tog vremena prostor pred glavnim pročeljem katedrale Sv. Jakova bio je na znatno nižoj koti, čemu u prilog govori i pronalazak romaničkih vrata u kući preko puta glavnog portala katedrale duboko ispod razine današnjeg pločnika. Vidi o tome: DANKO ZELIĆ (bilj. 2), 127, 200.
- ⁴² JOŠKO ČUZELA, IVO ŠPRLJAN (bilj. 1), 127–128.
- ⁴³ To je prije svega (osim što je propust autora) ozbiljan propust recenzenata i uredništva časopisa. U tekstu autori spominju i istražne sonde na terasi cisterne, čije pozicije uopće nije moguće rekonstruirati. Zbog svega toga rezultate nalaza gotovo da nije

moguće pratiti, tako da najvažniji dio rada za čitatelja ostaje potpuno nerazumljiv. Moguća je tek načelna rekonstrukcija predloženih faza gradnje terase Četiri bunara.

⁴⁴ O problemu valorizacije prostora Četiri bunara i odabiru metode konzervatorsko-restauratorskog zahvata, autor ovog rada napisao je poseban članak u drugom časopisu.

⁴⁵ DAGOBERT FREY (bilj. 17), 64. Od 1978. godine svi grbovi nalaze se u Muzeju grada Šibenika. Vidi o tome: KSENIJA KALAUZ, *Grbovi. Zbirka kamenih grbova (katalog izložbe)*, Šibenik, 2000., 38–39 i 57. Treba kazati da autori rada o sklopu Četiri bunara, Joško Čuzela i Ivo Šprljan spominju postojanje, kako oni pišu, triju grbova na jugozapadnom vanjskom zidu Četiri bunara, ali nije jasno zašto ne spominju ostale grbove na fotografiji koju je Frey objavio u svojoj monografiji o katedrali Sv. Jakova, niti se referiraju na Freya, iako je to jedina poznata fotografija tog mjesta s grbovima prije nego što su uklonjeni. Usp. JOŠKO ČUZELA, IVO ŠPRLJAN (bilj. 1), 113.

⁴⁶ KSENIJA KALAUZ (bilj. 45), 57.

⁴⁷ KSENIJA KALAUZ (bilj. 45), 57.

⁴⁸ Katastarsku kartu prve austrijske izmjere vidi kod: JOŠKO ČUZELA, IVO ŠPRLJAN (bilj. 1), 110. Autori su pogrešno naveli da katastarska karta datira iz 1830. godine. Riječ je o prvoj austrijskoj katastarskoj izmjeri Kotara Šibenik iz 1825. godine. Usp. NATAŠA BAJIĆ-ŽARKO, *Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju. Katastar Dalmacije 1823. – 1975.*, Split, 2006., 671.

⁴⁹ JOŠKO ČUZELA, IVO ŠPRLJAN (bilj. 1), 127.

⁵⁰ O tragovima romanike u Šibeniku vidi kod: DANKO ZELIĆ (bilj. 2), 193–194.

⁵¹ JOŠKO ČUZELA, IVO ŠPRLJAN (bilj. 1), 127–128.

⁵² *Commissiones et relationes venetae* (ur. Grga Novak), 6, Zagreb, 1970, 278–279.